

Potencjał podkarpackiej ekonomii społecznej wobec niedoskonałości regionalnego rynku pracy

Sławomir Solecki¹

Wprowadzenie

Nowe spojrzenie na gospodarkę i sferę społeczną coraz częściej wiązane jest z koncepcjami ekonomii społecznej, przewyższającymi ograniczenia tradycyjnie rozumianych polityk publicznych – zarówno polityki społecznej, jak i polityki rynku pracy. Problemy, z którymi jeszcze do niedawna nie radziły sobie liczne państwa, skłoniły do poszukiwania rozwiązań angażujących administrację centralną, samorządy oraz sektor organizacji społecznych w zakresie świadczenia usług publicznych i integracji społeczno-zawodowej. Ekonomia społeczna daje szansę aktywizacji środowisk lokalnych i uruchomienia uspiętego potencjału tkwiącego poza wielkimi centrami życia gospodarczego i społeczno-kulturowego.

Zdaniem J. Hausnera ekonomia społeczna wpływa na zmianę spojrzenia współczesnych społeczeństw na istotę przedsiębiorczości oraz cele prowadzenia działalności gospodarczej. Zmusza także do przemyślenia fundamentalnych wartości, na których opiera się stabilna organizacja życia zbiorowego od najprostszych jej form, takich jak wspólnota rodzinna czy społeczność lokalna, po wielkie złożone całości społeczne [Sroczyński 2015: 201–220; Hausner 2011: 13]. W realiach rosnącej niestabilności współczesnego świata początku XXI wieku, koncepcje ekonomii społecznej sprawdzają się jako sposób przeciwdziałania problemom, którym już ani państwo, ani rynek nie są w stanie skutecznie zaradzić. W swoich początkach ekonomia społeczna była uznawana jedynie za niszowe uzupełnienie dla wiodących trendów współczesnej ekonomii i dominujących sposobów regulowania problematyki pracy i zatrudnienia. Jednak w obliczu widma przedłużającego się globalnego kryzysu finansowego implikującego coraz dotkliwsze problemy na rynkach pracy, zyskuje stopniowo na znaczeniu, stając się istotną alternatywą braną pod uwagę w międzynarodowej debacie mającej na celu poszukiwanie rozwiązań, jeśli nie gwarantujących, to przynajmniej dających nadzieję na uzdrowienie życia gospodarczego [*Atlas dobrych praktyk inkluzji społecznej i zawodowej* 2011: 10–11].

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie kondycji rozwijającego się na Podkarpaciu sektora ekonomii społecznej – w regionie przeżywającym w ostatnim ćwierćwieczu zasadniczą transformację sfery gospodarczej oraz modernizację całego kontekstu spo-

¹ Dr Sławomir Solecki, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyśle

leczno-kulturowego. Główna teza niniejszego opracowania opiera się na analizie dokumentów uchwalanych na poziomie państwa bądź regionu, mających wpływ na rozwój sektora ekonomii społecznej w obecnej perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020 i ogniskuje na szansach odblokowania tkwiących na Podkarpaciu zasobów i przyspieszeniu jego rozwoju dzięki wbudowanej w sferę publiczną i regionalną gospodarkę ekonomii społecznej.

Rozwój ekonomii społecznej w województwie podkarpackim w latach 2007–2020

Wraz z przystąpieniem do Unii Europejskiej znaczenie problematyki ekonomii społecznej w Polsce wyraźnie wzrosło. W pierwszych latach członkostwa szczególną rolę w promowaniu i upowszechnianiu idei ekonomii społecznej odegrały organizacje sektora trzeciego wspierane przez środowiska akademickie i eksperckie. Nie ma przesady w stwierdzeniu, iż to właśnie dzięki organizacjom pozarządowym pojawiły się przedsięwzięcia, które stały się podwalinami rodzimej przedsiębiorczości społecznej, takie jak np. zrealizowany w ramach Programu Inicjatyw Wspólnotowych „Equal” projekt *W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej* [Frączek, Wygnański 2006, 2008].

Znaczenie ekonomii społecznej dostrzegły zarówno władze państwowe jak i regionalne, o czym może świadczyć uznanie wzmacniania tej sfery za jeden z priorytetów polityki społecznej, w której staje się ona znaczącym instrumentem przeciwdziałania wykluczeniu zawodowemu i społecznemu [Rymsza 2007: 186–189]. Specyfika wdrażanego w Polsce modelu ekonomii społecznej wynika z dominującej praktyki jej finansowania. Źródłem kapitału niezbędnego do rozwijania przedsiębiorczości społecznej jest władza publiczna, a konkretnie środki budżetu państwa oraz unijne fundusze strukturalne [Hausner 2011: 16–17]. Finansowanie podmiotów ekonomii społecznej ze środków publicznych sprawiło, iż ich liczba w skali całego kraju zaczęła szybko rosnąć. Dopiero jednak unijna perspektywa finansowa na lata 2007–2013 przyniosła wiele kluczowych rozwiązań prawnych wynikających z obowiązku wdrażania polityki spójności UE, a przede wszystkim pokaźne środki z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), które znacząco przyspieszyły rozwój tego sektora [Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia...: 33]. Na poziomie krajowym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL) realizowane były dwa nadrzędne cele: a) tworzenia instytucjonalnego wsparcia dla ekonomii społecznej oraz b) wdrażania programu pożyczkowego dla przedsiębiorstw społecznych [Guz 2011: 7–18]. Realizacja obydwu znacząco wzmocniła pozycję ekonomii społecznej w Polsce. Z kolei na poziomie regionalnym działania na rzecz rozwoju ekonomii społecznej wiązały się m.in. z udzielaniem wsparcia finansowego w formie bezzwrotnych dotacji inwestycyjnych nowo tworzonej spółdzielniom socjalnym oraz budowanie instytucjonalnych form wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej (PES), gwarantujących im swobodny dostęp do usług prawnych, księgowych i marketingowych, a także doradztwo i szkolenia dla ich członków.

W ramach zrealizowanych do końca 2014 r. na terenie województwa podkarpackiego projektów współfinansowanych ze środków EFS na utworzenie 77 spółdzielni socjalnych wydatkowano ponad 20 mln zł, zaś na utworzenie i funkcjonowanie 2 Cen-

trów Integracji Społecznej (CIS), 8 Klubów Integracji Społecznej (KIS) i 4 Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ) przeznaczono ponad 12 mln zł [*Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej 2016–2020*, 2016: 36]. W perspektywie finansowej UE 2007–2013 w rozpoczynających działalność przedsiębiorstwach społecznych i innych podmiotach ekonomii społecznej powstały 473 nowe miejsca pracy. Zaś w już istniejących podmiotach reintegracyjnych finansowano aktywizację setek osób niepełnosprawnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym. W latach 2007–2013 ze środków EFS na Podkarpaciu uzyskało wsparcie za pośrednictwem instytucji wspierających prawie 8,5 tys. osób i prawie siedmiuset podmiotów ekonomii społecznej. Zrealizowano ponadto siedemdziesiąt projektów wspierających rozwój inicjatyw na rzecz aktywizacji i integracji społeczności lokalnych [*Podkarpacki Program...*: 9].

Skala i różnorodność podejmowanych na Podkarpaciu działań zaowocowała podjęciem prac nad dokumentem wyznaczającym długookresową perspektywę jej rozwoju. *Regionalny Plan Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2012–2020* został przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego z 26 marca 2012 r. Wyznaczono w nim strategiczne kierunki działań zmierzających do budowy silnego sektora ekonomii społecznej jako instrumentu rozwoju województwa. *Plan* określał również obszary i środowiska, do których kierowane powinno być wsparcie. Do najważniejszych zaliczyć należy działające w sferze ekonomii społecznej podkarpackie organizacje pozarządowe, spółdzielnie socjalne, spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów, podmioty reintegracji społecznej, tj. CIS, KIS, ZAZ, WTZ oraz zakłady pracy chronionej.

Uchwalenie *Planu* miało też na celu skoordynowanie regionalnej polityki wobec ekonomii społecznej finansowanej z funduszy strukturalnych, środków budżetu państwa i samorządów terytorialnych. W myśl zawartych w *Planie* zapisów, rozwój sektora ekonomii społecznej obejmował nie tylko wspieranie PES. Przewidywał również stworzenie wsparcia instytucjonalnego w postaci sieci Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej, a w dłuższej perspektywie włączenie w ten proces także administracji publicznej, lokalnych grup działania (LGD) oraz porozumień klastrowych stanowiących sieci kooperacji i współpracy podmiotów ekonomii społecznej, a także porozumień wielosektorowych z udziałem NGO's, JST oraz społecznie odpowiedzialnego biznesu (CSR) [*Regionalny Plan Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Podkarpackim na lata 2012–2020...*: 15–23].

W obecnej perspektywie finansowej do 2020 roku, ekonomia społeczna wpisuje się w główne dokumenty strategiczne województwa podkarpackiego promujące włączenie społeczne jako priorytet jego rozwoju [*Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020...*: 49]. Z pewnością ma ona szczególną rolę do spełnienia w środowiskach najsłabszych z punktu widzenia logiki wolnego rynku, własności i zasobów posiadanego kapitału. Wprowadzenie do regionalnej polityki społecznej zapisów propagujących budowę gospodarki wspólnotowej i inkluzywnych lokalnych rynków pracy ma poprawiać aktywizację kategorii najsłabszych oraz zagrożonych społeczną i zawodową marginalizacją. Tym samym, ekonomia społeczna spełniając szczególną rolę w procesie przezwyciężania problemów wynikających długotrwałego bezrobocia i społecznej bierności, staje się również sposobem zwiększenia spójności

społecznej i terytorialnej regionu [*Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie...*: 122].

Głównym motorem rozwoju sektora ekonomii społecznej jest *Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020*, który został przyjęty przez Komisję Europejską 12 lutego 2015 roku. Problematyka ekonomii społecznej w ramach RPO WP 2014–2020 została ujęta w osi priorytetowej *Integracja Społeczna*, poświęconej instytucjonalnym rozwiązaniom zwiększającym szanse na zatrudnienie, jak również likwidacji barier ograniczających aktywność jednostek i grup szczególnie oddalonych od rynku pracy. RPO WP jest finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, a kwota przyznana na jego realizację przekracza 2,1 mld EUR.

Dofinansowaniu ze środków unijnych w ramach RPO towarzyszyć będzie również finansowanie pochodzące z budżetu państwa lub samorządu województwa [*Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020...*: 285].

Główne kierunki rozwoju ekonomii społecznej w ramach RPO WP będą finansowane w ramach Działania 8.5: *Wspieranie rozwoju sektora ekonomii społecznej w regionie* w kwocie ok. 110,5 mln zł oraz w ramach Działania 8.6 *Koordinacja sektora ekonomii społecznej w regionie* w kwocie 3,6 mln zł [*Podkarpacki Program...*: 48]. W trakcie realizacji *Programu* zaangażowane zostaną dodatkowo środki wnoszone przez podmioty realizujące projekty w ramach funduszy celowych m.in. z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – w kwocie 168 mln zł oraz Funduszu Pracy w kwocie 875 tys. zł. Kolejnym zaś źródłem finansowania będą środki z budżetów JST [*Regionalny Program Operacyjny...*: 49]. Na poziomie centralnym programem, który uznaje ekonomię społeczną za ważny obszar interwencji ze względu na jej znaczenie dla gospodarki jest *Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój* (PO WER) 2014–2020 [*Podkarpacki Program...*: 8].

Pod koniec 2015 roku na Podkarpaciu rozpoczęły działalność trzy posiadające akredytację Ministerstwa Rodziny Pracy i Pomocy Społecznej Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej Wysokiej Jakości. Zostały one powołane przez wiodące instytucje działające na rzecz rozwoju ekonomii społecznej i udzielające wsparcia PES już w poprzedniej perspektywie finansowej: a) Podkarpacką Agencję Konsultingowo Doradczą Sp. z o.o. w partnerstwie z Tarnobrzeską Agencją Rozwoju Regionalnego S.A. oraz Fundacją im. Hetmana Jana Tarnowskiego, b) Caritas Archidiecezji Przemyskiej w partnerstwie z Podkarpacką Akademią Przedsiębiorczości Katarzyna Podraza oraz c) Rzeszowską Agencję Rozwoju Regionalnego S.A.

Działania funkcjonujących w regionie OWES-ów mają na celu w szczególności:

- rozwój infrastruktury usług aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- inspirowanie i promowanie nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- wspieranie rozwoju partnerskiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a podmiotami świadczącymi usługi aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;

- monitorowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości społecznej służącej zwiększeniu aktywności społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym
- zwiększanie kompetencji służb zajmujących się aktywizacją, integracją oraz reintegracją społeczną i zawodową osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym [Podkarpacki Program...: 36–37].

Potrzeba dalszej koordynacji i integracji wymienionych działań na poziomie regionalnym doprowadziła do powołania Uchwałą Zarządu Województwa Podkarpackiego z 23 lutego 2016 r. – Podkarpackiego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej. Prace Komitetu ogniskują się na wyznaczaniu wizji i kierunków rozwoju ekonomii społecznej, identyfikacji barier rozwojowych, a przede wszystkim zmierzają do stworzenia wieloletniego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie.

Podkarpacie – między europejskimi superperyferiami a regionalnym biegunem wzrostu

Podkarpacie po okresie zastoju spowodowanego czynnikami historycznymi i uwarunkowaniami makrostrukturalnymi od momentu formacyjnego przełomu w 1989 r. stopniowo odzyskuje swoją podmiotowość gospodarczą, społeczno-kulturową i dynamikę rozwoju. Jednak zasadniczą przesłankę utrzymującego się cywilizacyjnego zapóźnienia tej część kraju stanowi odziedziczona rolniczo-przemysłowa struktura gospodarki przesądzająca o jej peryferyjnym charakterze. Świadczą o tym podstawowe dane dotyczące gospodarki oraz poziomu życia mieszkańców Podkarpacia [Malikowski 1996: 7–28].

Peryferyjność determinuje specyfikę podkarpackiego rynku pracy, która polega na dominacji charakteryzujących go wskaźników odbiegających *in minus* od średniej krajowej. Podkarpacie cechuje się dużym zróżnicowaniem rynków lokalnych o uprzywilejowanej pozycji uczestników rynku wewnętrznego i niewielkiej liczbie podmiotów gospodarczych funkcjonujących w centralnym obszarze gospodarki i rynku pracy [Malikowski 2008: 94]. Peryferyjny charakter regionu utrwala niewystarczająca liczba zaawansowanych technologicznie inwestycji, stosunkowo słaby sektor prywatny oraz niskie nakłady na działalność badawczo-rozwojową. Wskazane niedoskonałości i niedopasowania przesądzą o tym, że większość miejsc pracy na Podkarpaciu jest gorzej wynagradzanych, mniej stabilnych i dających mniejsze szanse na awans niż w województwach bardziej rozwiniętych. Brak miejsc pracy i niskie płace są przyczyną wielu niekorzystnych zjawisk wiążących się z „drenażem” najwyżej wykwalifikowanej i mobilnej siły roboczej, masowymi zagranicznymi migracjami zarobkowymi oraz migracjami wewnętrznymi do silniejszych gospodarczo regionów. Utrzymujące się problemy z zatrudnieniem wpływają również na rozszerzanie się zjawisk o patologicznym charakterze, tj. protekcja w podejmowaniu pracy, która w ostatnich dekadach była jedną ze skuteczniejszych jednostkowych strategii dostosowawczych na regionalnym rynku pracy [Walawender 2007: 45].

W połowie drugiej dekady XXI województwo podkarpackie na tle innych województw odznacza się średnim poziomem rozwoju gospodarczego. Wartość podkar-

packiego PKB w 2014 r. wyniosła 65,1 mld zł. Daje to Podkarpaciu 10. miejsce w kraju, a w ujęciu procentowym PKB Podkarpacia to 3,9% krajowego PKB. Biorąc pod uwagę PKB na jednego mieszkańca Podkarpacie z wartością 30,5 tys. zł na koniec roku 2013 zajmuje 15., przedostatnie miejsce. Porównując do najwyższej wartości tego wskaźnika dla woj. mazowieckiego – 69,0 tys. zł, podkarpackie PKB *per capita* jest niższe o 55,8%. W stosunku do średniej krajowej, wartość ta stanowi tylko nieco ponad 71% [*Produkt Krajowy Brutto...*: 63].

Pomimo stosunkowo niskiej pozycji rozwojowej, którą posiada Podkarpacie, stopniowo odrabia ono wieloletnie zaległości. Zwłaszcza w ostatniej dekadzie województwo podkarpackie odniosło spektakularny sukces mierzony odczuwalnym zbliżeniem do postindustrialnego stadium rozwoju oraz awansem w krystalizującej się nowej geografii silnych i słabych regionów. Przebudowie odziedziczonej po okresie realnego socjalizmu strukturze gospodarki towarzyszą przybierające na sile procesy modernizacji społeczno-kulturowej. Awans Podkarpacia widać nie tylko w poprawie wskaźników zatrudnienia, ale – by przypomnieć określenie B. Jałowieckiego – dostrzegalny jest także „na poziomie ulicy” [Zob. Kalinowski 2006].

Mający miejsce po 2004 r. przyspieszony napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych, wzrost zatrudnienia w sektorach usługowych oraz dynamiczny rozwój szkolnictwa wyższego stały się zapowiedzią cywilizacyjnego „skoku” Podkarpacia. Dokonującą się transformację regionu podkreśla również zarówno realizacja wielkoskalowych projektów infrastrukturalnych czyniących Podkarpacie jednym z największych placów budowy w Europie, jak i wzrost innowacyjnych struktur klastrowych w gospodarce takich jak Podkarpacka Dolina Lotnicza gromadząca niemal 80% przedsiębiorstw, produkcji i wysoko wykwalifikowanej kadry krajowego przemysłu lotniczego [Solecki 2008: 425–434].

Szanse długookresowego rozwoju ekonomii społecznej na podkarpaciu

Pomimo spektakularnego przyspieszenia gospodarczego i modernizacji społeczno-kulturowej Podkarpacie wciąż boryka się z poważnymi problemami społecznymi, zajmując jedno z ostatnich miejsc wśród regionów Unii Europejskiej. Jednym z takich problemów jest utrzymujące się na wysokim poziomie bezrobocie. Transformacja ustrojowa i gospodarcza w Polsce spowodowała zasadnicze zmiany na rynku pracy. Nieobecne w polskiej gospodarce przez ponad pięćdziesiąt lat bezrobocie pod wpływem wdrażania radykalnych drakońskich reform stało się zjawiskiem masowym. Kulminacyjny poziom tego zjawiska odnotowano w latach 2001–2003, kiedy stopa bezrobocia w kraju okresowo przekraczała 20%. Na Podkarpaciu osiągnęła ona najwyższą wartość w 2003 roku – 20,2%. Aktualnie, wg stanu na koniec maja 2016 r. stopa bezrobocia wynosiła już tylko 12,1%, ale jej poziom był w województwie wyższy o 3% niż średnio w kraju. Najwyższy wskaźnik bezrobocia w badanym okresie zanotowano w województwie warmińsko-mazurskim – 15,0%, zaś najniższy w wielkopolskim – 5,7%) [*Podkarpacki rynek pracy w liczbach...*: 1].

Do najpoważniejszych skutków występującego na Podkarpaciu bezrobocia należy długi czas pozostawania bez zatrudnienia, który niesie ze sobą poważne negatywne skutki psychospołeczne [Zob. Malikowski (red.) 2006]. Wysoki poziom bezrobocia długookresowego dotykającego zwłaszcza najsłabsze kategorie na rynku pracy – osoby źle wykształcone i nie mające doświadczenia zawodowego, osoby niepełnosprawne, a także będące w wieku ponad pięćdziesiąt lat, to główne obszary problemowe podkarpackiego rynku pracy ujawniające się w całym okresie przemian systemowych. Równie dotkliwe skutki mają relatywnie nowe zjawiska – bezrobocie ludzi młodych do 25. roku życia oraz bezrobocie osób z wyższym wykształceniem [Długosz, Niezgoda, Solecki 2014].

Zagrożeniem dla podkarpackiego rynku pracy są również migracje poza region. Likwidacja przedsiębiorstw i brak ofert pracy spowodowały, iż zachwiane zostało poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego i egzystencjalnego, a podkarpacki rynek pracy przestał być atrakcyjny zwłaszcza dla ludzi najbardziej mobilnych. Fale wyjazdów zarobkowych stosunkowo młodych i dobrze wykształconych mieszkańców regionu rozpoczęły się wraz z otwieraniem się rynków pracy dla pracowników pochodzących z nowych państw członkowskich. Migracje zarobkowe do Wielkiej Brytanii, Irlandii i innych państw wciąż mają miejsce, choć zmieniająca się sytuacja polityczna i gospodarcza znacząco wpływa na dynamikę tego zjawiska. Początkowo podejmowanie przez polskich imigrantów zatrudnienie motywowane było chęcią poprawy swojej sytuacji materialnej w kraju. Wyjazdom zagranicznym często towarzyszyły długie okresy rozłąki, co szczególnie negatywnie wpływało na funkcjonowanie rodzin. Zanikanie więzi emocjonalnych pod wpływem rozstań wywoływało narastające zjawisko rozpadu rodzin, którego ofiarami stawały się dzieci tracące jednego, a czasami oboje rodziców. Z czasem okresowe wyjazdy zarobkowe zaczęły zastępować migracje docelowe, polegające na wyjeździe z kraju współmałżonków czy partnerów oraz wspólnych dzieci. Przyczyną tej istotnej zmiany stał się wysoki poziom świadczeń w ramach gwarantowanej imigrantom ekonomicznym opieki socjalnej utrwalający poczucie stabilizacji zatrudnieniowej i życiowej [Porada 2011: 105–106].

W perspektywie finansowej UE na lata 2014–2020 tworzenie sektora ekonomii społecznej opiera się na wdrażaniu *Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej* oraz wynika z zapisów programów regionalnych. Najpełniejszy obraz strategicznych kierunków działań mogących skutecznie łagodzić wskazane powyżej niedoskonałości regionalnego rynku pracy przy wykorzystaniu instrumentów ekonomii społecznej prezentuje *Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2016–2020* przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr XXIV/424/16 z 27 czerwca 2016 r.

Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej zakłada stworzenie w skali całego regionu spójnego systemu wsparcia ekonomii społecznej poprzez:

- a) funkcjonowanie akredytowanych ośrodków wsparcia oraz inkubatorów dla przedsiębiorstw społecznych i innych podmiotów sektora ekonomii społecznej;
- b) tworzenie nieformalnych powiązań pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej w formie partnerstw i sieci współpracy;

- c) zawieranie porozumień klastrowych podmiotów sektora ekonomii społecznej z podmiotami innych sektorów, np. przedsiębiorcami, jednostkami samorządu terytorialnego, mediami, instytucjami naukowymi, wyższymi uczelniami itp.;
- d) tworzenie instytucjonalnych form oraz mechanizmów umożliwiających finansowe wsparcie podmiotów ekonomii społecznej w postaci funduszy pożyczkowych i funduszy poręczeniowych;
- e) upowszechnianie idei i zasad franczyzy społecznej w działalności przedsiębiorstw społecznych;
- f) prowadzenie monitoringu i ewaluacji oraz okresowych badań sektora ekonomii społecznej;
- g) wzmacnianie istniejących i tworzenie nowych miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej poprzez udzielanie dotacji, szkolenia zawodowe pracowników, podnoszenie kwalifikacji kadry zarządzającej;
- h) promowanie ekonomii społecznej w różnych środowiskach w formie kampanii informacyjnych, portali sprzedażowych, targów, kiermaszów, systemów certyfikacji produktów i usług podmiotu;
- i) upowszechnianie wiedzy na temat ekonomii społecznej w środowisku samorządów lokalnych (np. dotyczącej finansowania przedsięwzięć ekonomii społecznej, wykorzystania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych, zlecania PES usług publicznych itp.).

Podsumowanie

Ekonomia społeczna zapewne nie stanie się antidotum na wszelkie niedoskonałości podkarpackiego rynku pracy, w tym zwłaszcza na występujące na nim bezrobocie czy zagraniczne migracje zarobkowe wciąż atrakcyjne pomimo dającego się zauważyć zaostrzania polityki migracyjnej i socjalnej w poszczególnych państwach tworzących uniijny rynek pracy. Wielu jednak osobom daje realną szansę na uchronienie się przed skutkami wykluczenia lub stwarza szansę na powrót do aktywnego życia społecznego i zawodowego.

Podmioty ekonomii społecznej okazują się najbardziej skuteczne i efektywne w drodze do odzyskiwania samodzielności życiowej ich uczestników wtedy, gdy są dobrze wkomponowane w kompleksowe działania, prowadzone we współpracy podmiotów publicznych, społecznych i prywatnych. Szansą ekonomii społecznej może stać się świadczenie usług publicznych wysokiej jakości oraz usług niszowych, mniej opłacalnych dla biznesu. Jest to o tyle istotne, iż ekonomiczny sukces podmiotów ekonomii społecznej zapewniający stabilną sytuację finansową umożliwia pełniejszą realizację celów społecznych. Funkcjonując w przestrzeni pomiędzy wolnym rynkiem a systemem pomocy społecznej PES dobrze wypełniają istniejącą lukę, przyczyniając się do ulepszania życia nie tylko jednostek i grup defaworyzowanych, ale całych społeczności lokalnych [Solecki 2013: 179–187].

Obecny stan rozwoju podkarpackiej ekonomii społecznej pozwala z nadzieją patrzeć w przyszłość, bowiem część strategicznych celów oraz działań zawartych we wspomnianym *Programie* już w chwili obecnej jest realizowanych. Również spekta-

kularne dokonania ostatnich lat budzą optymizm, co do perspektyw tworzenia nowoczesnego spójnego systemu rozwiązań, na których w przyszłości opierał się będzie sektor ekonomii społecznej na Podkarpaciu. Dla ilustracji kierunków rozwoju podkarpackiej ekonomii społecznej w najbliższych latach, warto wskazać na kilka innowacyjnych „dobrych praktyk” wpisujących się w rozwiązania zdefiniowane w nim:

- kreowanie rozwoju lokalnego dzięki instrumentom ekonomii społecznej na przykładzie Gminy Lubaczów (utworzenie kilkudziesięciu miejsc pracy w podmiotach ekonomii społecznej jako odpowiedź na newralgiczne problemy gminy – bezrobocie, migracje, depopulacja, wzrost kosztów usług publicznych, rozwój infrastruktury komunikacyjnej na obszarze gminy oraz przyjęcie sektora turystycznego jako strategicznego obszaru gospodarki wspieranej przez gminę, powołanie Klubu Integracji Społecznej w Dąbrowie i Centrum Integracji Społecznej w Dąbrowie, stworzenie produktu turystycznego w postaci „Kresowej Osady” oraz markowych wydarzeń: Festiwalu Kultur i Kresowego Jadła, Wyścigu Psich Zaprzęgów, Międzynarodowych Zawodów w Łucznictwie Tradycyjnym, rejestracja znaków towarowych „Kresowa Osada” i „Kresowe Jadło”);
- integracja środowiska podmiotów ekonomii społecznej powiatu przemyskiego z udziałem wyższej uczelni – PWSW w Przemyśle jako podmiotu wspierającego rozwój sektora ekonomii społecznej w formie corocznego Forum Przedsiębiorczości Społecznej oraz realizacji szkoleń i studiów podyplomowych dla kadry zarządzającej PES;
- utworzenie Regionalnego Klastra Ekonomii Społecznej i Innowacji, trójsektorowego partnerstwa klastrowego na rzecz wspólnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, lokalnego rynku pracy, a w szczególności rozwoju ekonomii społecznej, przedsiębiorczości oraz społecznej odpowiedzialności biznesu w powiatach: jarośławskim, lubaczowskim, przemyskim i przeworskim oraz Mieście Przemyśla [Podkarpacki Program...: 38].

Wskazane przykłady ilustrują rosnący potencjał ekonomii społecznej na Podkarpaciu. Dalsze jego wzmacnianie, wewnętrzna integracja podmiotów, rosnący potencjał ekonomii społecznej tego sektora oraz intensyfikacja współpracy mogą w niedalekiej przyszłości stać się, wzorem takich województw jak śląskie, małopolskie czy lubelskie, przesłanką do zawarcia regionalnego wielosektorowego partnerstwa – paktu na rzecz rozwoju ekonomii społecznej – nadającego jej znacznie większą rangę jako instrumentu pobudzania endogennego rozwoju.

Bibliografia

- Atlas dobrych praktyk inkluzji społecznej i zawodowej*, 2011, FEBEA, Warszawa.
- Długosz P., Niezgoda M., Solecki S., 2014, *Młodzież w społeczeństwie ryzyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Frączek P., Wygnański J., 2006, *Raport Otwarcia projektu „W poszukiwaniu polskiego modelu ekonomii społecznej”*, Warszawa.
- Frączek P., Wygnański J., 2008, *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla rozwoju*, FISE, Warszawa.

- Guz H., 2011, *Wsparcie sektora ekonomii społecznej w ramach VII Priorytetu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013*, „Ekonomia Społeczna”, Uniwersytet Ekonomiczny Kraków, nr 1, s. 7–18.
- Hausner J., 2011, *Przedmowa do wydania polskiego* [w:] M. Yunus, *Przedsiębiorstwo społeczne. Kapitalizm dla ludzi*, Wyd. ConCorda. Warszawa.
- Kalinowski T. (red.), 2006, *Sukces rozwojowy polskich województw*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020 Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie, Ministerstwo Rozwoju, <http://www.mr.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/zarzadzanie-rozwojem-kraju/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>
- Malikowski M., 1996, *Specyfika społeczno-kulturowa regionu południowo-wschodniego Polski* [w:] *Bezrobotni absolwenci szkół ponadpodstawowych Polski południowo-wschodniej*, red. M. Malikowski, A. Grzesik, Rzeszów.
- Malikowski M. (red.), 2006, *Kategorie społeczne Podkarpacia najbardziej zagrożone trwałym bezrobociem. Diagnoza i postulaty praktyczne*, Rzeszów.
- Malikowski M., 2008, *Ukryte wymiary rynku pracy na Podkarpaciu* [w:] *Jawne wymiary rynku pracy województwa Podkarpackiego*, red. P. Walawender, Rzeszów.
- Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie, 2006, Ministerstwo Rozwoju, Warszawa.
- Podkarpacki Program Rozwoju Ekonomii Społecznej 2016–2020. Załącznik nr 1 do uchwały nr 169/3507/16 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 26 kwietnia 2016, strona internetowa Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie <http://www.es.rops.rzeszow.pl/>
- Podkarpacki rynek pracy w liczbach – maj 2016, strona Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Rzeszowie, http://www.wup.rzeszow.pl/admin/upload/Podkarpacki_rynek_pracy_w_liczbach_05_2016r.pdf
- Porada J., 2011, *Migracje zarobkowe mieszkańców Podkarpacia po 1 maja 2004 roku* [w:] *Społeczeństwo polskie w procesie zmian. Podkarpacie na tle kraju*, red. S. Solecki, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Produkt Krajowy Brutto. Rachunki Regionalne w 2013 roku, 2015, Urząd Statystyczny w Katowicach.
- Regionalny Plan Działań na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2012–2020 Strona internetowa Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Rzeszowie <http://es.rops.rzeszow.pl/regionalny-plan-dzialan-na-rzecz-rozwoju-es-w-woj-podkarpackim-na-lata-2012-2020/>
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Załącznik nr 1 do uchwały nr 33/629/15 Zarządu Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 3 marca 2015 r.
- Rymsza M., 2007, *Druga fala ekonomii społecznej w Polsce a koncepcja aktywnej polityki społecznej* [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymsza, ISP, Warszawa.
- Solecki S. (red.), 2011, *Społeczeństwo polskie w procesie zmian. Podkarpacie na tle kraju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Solecki S., 2006, *Podsumowanie – konstatacje i zalecenia praktyczne* [w:] *Kategorie społeczne Podkarpacia najbardziej zagrożone trwałym bezrobociem. Diagnoza i postulaty praktyczne*, red. M. Malikowski, Rzeszów.
- Solecki S., 2008, *Region na skraju Unii Europejskiej w Strategii Lizbońskiej. Przypadek Podkarpacia*, Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej Zarządzanie i Marketing, z. 13.
- Solecki S., 2013, *Ekonomia społeczna i jej wrogowie*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 33, red. nauk. M.G. Woźniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Sroczyński G., 2015, *Zaufamy lub przegramy. Rozmowa z Jerzym Hausnerem* [w:] G. Sroczyński, *Świat się chwije. 20 rozmów o tym, co z nami dalej*, Wydawnictwo AGORA, Warszawa.
- Strategia rozwoju województwa Podkarpackiego na lata 2007–2020. Aktualizacja na lata 2013–2020. Strona internetowa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego <http://www.podkarpackie.pl/index.php/strategia/2466-zarzad-przyjal-aktualizacje-strategii-rozwoju-wojewodztwa>
- Walawender P., 2007, *Specyficzne cechy rynku pracy na Podkarpaciu* [w:] *Podkarpacie w świetle badań*, red. M. Malikowski, Rzeszów.

Potential of social economy in the Podkarpackie in view of the imperfect regional labour market

Summary

The article shows the growing potential of social economy in the Podkarpackie, a region which in the recent decades has experienced fundamental economic transformation and modernization of the entire social and cultural sphere. Despite the spectacular acceleration of growth, the Podkarpackie still faces such challenges as low salaries in economic operations, high rate of long-term unemployment, and unemployment among young people as well as economic migrations.

Social economy is consistent with the region's main strategic documents promoting inclusiveness as a priority for development, and it creates real opportunities for preventing consequences of exclusion or for resuming one's career and active social life. It also creates a unique opportunity for increased involvement of local communities and for awakening the dormant potential located away from major centres of economic, social and cultural life.

Keywords: social economy, social capital, local development, regional development, labour market, public policy